

Asım Cüneyd Köksal, Prof.Dr.

1976 yılında Ankara'da doğdu. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1999). Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Hanefî Usûlcülerinin Elfaz Taksimindeki Metodları" adlı teziyle yüksek lisansını (2001), "Usûl'l-Fıkh'ın Mahiyeti ve Gayesi" konulu çalışmasıyla doktorasını (2007) tamamladı. 2014 yılında doçent, 2019'da profesör oldu. Halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 663
İSAM Yayınları 48
İlmî Araştırmalar Dizisi 23

© Her hakkı mahfuzdur.

FIKİH USULÜNÜN MAHİYETİ VE GAYESİ
Asım Cüneyd Köksal

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 25.01.2008 gün ve
2008/4 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Aralık 2008
Dördüncü Basım: Mayıs 2021
ISBN 978-975-389-931-4

Basım, Yayın ve Dağıtım
TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Caddesi, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Köksal, Asım Cüneyd
Fıkıh usulünün mahiyeti ve gayesi / Asım Cüneyd Köksal. – 4. bs. – Ankara : Türkiye
Diyanet Vakfı, 2021.
375 s. ; 23,5 cm. – (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 663. İSAM Yayınları ; 48 . İlmî
Araştırmalar Dizisi ; 23)
Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-975-389-931-4

İÇİNDEKİLER

- Kısaltmalar • 9
Üçüncü Baskıya Önsöz • 11
Önsöz • 13

GİRİŞ

- I. ARAŞTIRMANIN AMAÇLARI, YÖNTEMİ ve KAYNAKLARI • 17
II. KONUYA GENEL BİR BAKIŞ • 23

BİRİNCİ BÖLÜM

İLİMLERİN MAHİYET VE GAYESİNİN BELİRLENMESİNDE ÖNEM TAŞIYAN TEMEL KAVRAMLAR

- I. İLİM • 39
A. İlmin Çeşitli Anlamları • 39
B. İlim Tarifleri • 42
C. Müdevven İlim • 46
D. Sınâat ve Meleke • 48
1. Sınâat • 48
2. Meleke • 52
II. MUKADDİME • 53
III. MEVZU • 59
A. Bahs • 60
B. Zatî Araz • 60
C. Haysiyet Kaydı • 64
D. Cihet-i Vahde • 66
E. İlim - Mevzu Arasındaki Teklik - Çokluk İlişkisi • 68
F. En Genel Mevzu, En Yüksek İlim • 74

- G. Fıkıh Usulü Dışındaki İlimlerin Mevzuları
ve İlim Şablonunun Diğer İlimlere Uygulanması • 79
- IV. MEBDE/MEBÂDÎ • 85
- V. MESELE/MESÂİL • 89
- VI. MAHİYET • 93
- VII. TARİF • 97
- VIII. GAYE, FÂİDE, GARAZ VE MAKSUD • 105
- IX. İŞLEV • 107

İKİNCİ BÖLÜM

MAHİYET VE GAYE İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR IŞIĞINDA FIKİH USULÜ

- I. FIKİH USULÜNÜN MAHİYETİ • 111
- A. Fıkıh Usulünün İlimler Taksimi İçerisindeki Yeri • 111
- B. Fıkıh Usulünün Tarifi • 119
1. Asl (Usul) • 119
 2. Fıkıh • 122
 3. Usûlü'l-fıkh • 123
- C. Fıkıh Usulünün Mevzuu • 134
- D. Fıkıh Usulünün Mebdeleri (Mebâdî) • 143
1. Fıkıh Usulünün İstimdad Ettiği İlimlerle İlişkisi • 145
 - a. Fıkıh Usulünün Kelâmla İlişkisi
ve Onun Bir Alt Dalı Olarak Düşünülmesi • 145
 - b. Fıkıh Usulü-Fıkıh İlişkisi • 157
 - c. Fıkıh Usulü-Dil İlimleri İlişkisi • 163
 - d. Fıkıh Usulü-Mantık İlişkisi • 172
 2. Fıkıh Usulünün Bağımsızlığı • 174
- E. Fıkıh Usulünün Meseleleri (Mesâil) • 182
1. Biçim Yönünden Fıkıh Usulü Meseleleri • 182
 2. Fıkıh Usulünün İçeriği ve Sistematiği • 188

3. Fıkıh Usulünün Başka İlimlere Ait Meseleleri
Bünyesine Dahil Etmesine Yönelik İtirazlar • 207
- II. FIKIH USULÜNÜN GAYE VE İŞLEVLERİ • 219
- A. Fıkhî Hükümler Üreten Bir Metodoloji Olarak
Fıkıh Usulü • 220
- B. Fürû Malzemesini Sistemleştiren ve Fıkhî Hükümlerin
Tutarlılık Denetimini Sağlayan Bir Mekanizma Olarak
Fıkıh Usulü • 225
- C. Sünnî Değerlerin Koruyucusu ve Toplumun Meşruiyet
Ölçütü Olarak Fıkıh Usulü • 235
- D. İslâmî İlimlerin Ortak Metodolojisi ve Fıkhın Felsefesi
Olarak Fıkıh Usulü • 238
- Değerlendirme • 244

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FIKIH USULÜ İLE TEORİK HUKUK DİSİPLİNLERİ ARASINDA MAHİYET VE İŞLEV YÖNÜNDEN BİR MUKAYESE

- I. TEORİK HUKUK DİSİPLİNLERİNİN MAHİYET
VE İŞLEVİ • 249
- A. Hukuku Teorik Olarak İnceleyen Disiplinler • 249
1. Hukuk Bilimi (Jurisprudence) • 250
2. Hukuk Felsefesi • 253
3. Hukuk Teorisi (Legal Theory) • 255
- a. Genel Olarak • 255
- b. Hukuk Teorisinin İşlevleri • 260
4. Hukuk Metodolojisi • 263
5. Hukuk Doktrini/Hukuk Dogmatığı • 265
- B. İlimler Tasnifinde Hukukun Yeri • 267
- C. Batı Muhitinde Hukuk Düşüncesi Alanında Gelişen
En Önemli Yaklaşımlar • 272

1. Tabii Hukuk • 274
 2. Hukukî Pozitivizm • 282
 3. Hukukî Realizm • 291
 - D. Hukuk-Dil İlişkisi Konusundaki Yaklaşımlar • 293
- II. FIKİH USULÜ VE MODERN HUKUK DİSİPLİNLERİ • 297
- A. Temel Önem Arzeden Soru ve Meseleler Bakımından
Fıkıh Usulü ve Batı Hukuk Düşüncesi • 297
 - B. Fıkıh Usulü ile Batılı Disiplinler Arasında
Bir Mukayese • 310
- SONUÇ • 323
- KAYNAKÇA • 335
- DİZİN • 371

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu kitabın ilk baskısı 2008 yılında yapılmıştı. Aradan geçen zaman içerisinde kitabın bütünü gözden geçirip özellikle bazı bölümler üzerinde yeniden durmayı, konuyla ilgili yeni yayımları da bu vesileyle değerlendirmeyi arzu etmekle birlikte, bunu bu baskı için yalnız ikinci bölüm içerisinde yer alan, “Fıkıh Usulünün Gayesi” başlıklı kısım için yapabildim. Başlığımı, “Fıkıh Usulünün Gaye ve İşlevleri” şeklinde değiştirdiğim bu kısmı gözden geçirmek suretiyle ilâveler ve çıkarmalar yaparak yeniden yazdım, fıkıh usulünün işlevlerine dair bir değerlendirme ekledim. Gerek bir bütün olarak kitabın gerek yeniden yazılan bu kısmın, ele alınan meselelerle ilgili tartışmalara bir katkıda bulunmasını, yeni çalışmalar yapılmasına vesile olmasını ümit ve temenni ediyorum.

Asım Cüneyd Köksal
İstanbul 2017

ÖNSÖZ

Fıkıh usulü, dinin temel kaynaklarının nasıl anlaşılması gerektiğini, bu kaynaklardan hareketle ibadet ve hukukla ilgili meselelere hangi metotlarla çözüm getirilebileceğini inceleyen bir ilim dalı olarak tarih boyunca birçok âlimin sayısız eserine konu olmuştur. Bu disiplin İslâm hukuk düşüncesinin temel ilkelerini ve metodolojisini içerisinde barındırması bakımından hem aklî hem de naklî bir özellik taşımakta olup, bu hususiyeti sebebiyle metodolojiyle ilgili çalışmaların her zaman merkezinde yer almıştır.

İslâm muhitinde yaygın olan ilimlere dair ortak bir metodoloji ve ortak bir ilim dili tesis edilmesine yönelik çabaların yoğunlaştığı Gazzâlî sonrası dönemde, fıkıh usulünün de söz konusu çabalardan en çok etkilenen ilimler arasında yer aldığı görülür. Çalışmamızda bilhassa Gazzâlî sonrası dönem dikkate alınmak suretiyle, bütün ilimler için geçerli olduğu kabul edilen kavramlar çerçevesinde fıkıh usulünün mahiyet ve gayesini araştırmaya çalıştık. Öncelikle ilgili kavramları fıkıh usulünden bağımsız olarak ortaya koyup inceledikten sonra bunları fıkıh usulüne tatbik etmeye, daha sonra da modern Batı hukuk câmiasında geliştirilen düşünceler çerçevesinde Batılı hukuk disiplinleriyle fıkıh usulünün mahiyet ve gaye bakımından bir mukayesesini yapmaya gayret ettik.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında pek çok kişinin katkısı bulunmaktadır. Öncelikle ilim yolunda yürüyebilmem için bana verimli bir ortam ve gerekli imkânları sağlayan aileme ve yıllar boyu süren çalışmanın sıkıntılarını benimle paylaşan eşime teşekkür borçluyum. Doktora çalışmalarım boyunca gerek

muhtevaya ilişkin gerekse teknik hususlarla ilgili eksiklikleri-me işaret ederek çalışmanın zenginleşmesini sağlayan danış-man hocam Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez'e müteşekkirim. Yüksek lisans çalışmalarımından itibaren yıllar boyu devam eden ders ve müzakerelerimiz esnasında dile getirdiği ufuk açıcı tav-siye ve eleştirilerini her zaman minnetle anacağım Prof. Dr. Tahsin Görgün'e şükranlarımı sunuyorum. Çalışmamı tenkit ve tavsiyeleriyle zenginleştiren hocalarım Prof. Dr. Recep Şen-türk, Prof. Dr. İlhan Kutluer, Prof. Dr. Bilal Aybakan, Prof. Dr. Ahmet Yaman, Doç. Dr. Muharrem Kılıç, Doç. Dr. Şükrü Özen'e, değerli dostlarım Dr. Eyyüp Said Kaya, Dr. Süleyman Kaya, Dr. Ömer Türker ile Sercan Gürler'e, ayrıca yetişmem-de emeği geçen bütün hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç biliyorum.

Asım Cüneyd Köksal

İstanbul 2008